

**ПЕДАГОГІКА КОЛЕКТИВУ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ
ДОСЛІДЖЕНЬ 20-30 РР. ХХ СТ.**

У публікації представлено педагогіку колективу як актуальний напрям науково-педагогічних досліджень, що виокремився в Україні в 20-30-ті рр. ХХ ст. На основі аналізу першоджерел автором висвітлено трансформацію підходів учених до проблеми формування дитячого колективу.

Ключові слова: педологія, педагогіка колективу, дитячий колектив, особистість.

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку світової спільноти акцентують на зверненні до національних традицій виховання, вітчизняних надбань в галузі освіти. Такий підхід актуалізує педагогічний досвід минулого і загострює потребу його вивчення, наукового аналізу, подальшої реконструкції.

Активна діяльність у цьому напрямку проводиться істориками педагогіки України Л. Березівською, Л. Ваховським, Н. Дічек, О. Петренко, Н. Побірченко, О. Сухомлинською, В. Федяєвою та ін. Вони плідно працюють над розробкою як теоретико-методологічних засад історико-педагогічної науки, так і над вирішенням конкретних історико-педагогічних проблем.

Упродовж останніх десятиліть українська історико-педагогічна наука значно розширила предметне поле досліджень. Інтерес науковців викликають маловідомі й раніше заборонені педагогічні персоналії, окремі проблеми теорії і практики навчання і виховання, розвитку шкільної освіти в різні історичні періоди. Особливий науковий пласт становлять історико-педагогічні розвідки, присвячені вивченню педагогічної складової періоду 20-30-х рр. ХХ ст., що був насиченим, строкатим і різноманітним. Як стверджує О. Сухомлинська – «характерною особливістю цього етапу були: створення власної, оригінальної системи освіти, в основі якої лежали професіоналізація та соціальний захист дитинства; розбудова національного змісту навчання і виховання» [8, с. 59].

Про підвищений інтерес з боку істориків педагогіки до періоду 20-30-х рр. ХХ ст. свідчить проведення ґрунтовних колективних досліджень ученими лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України (Л. Березівська, Н. Дічек, О. Сухомлинська), захист докторських (Н. Коляда) і цілої низки кандидатських робіт (Л. Гребінь, В. Виноградова-Бондаренко, Л. Войтова, Л. Дуднік, Т. Кравченко, О. Півень, Л. Цибулько та ін.), в яких проаналізовано різні аспекти освітньої парадигми, окремі розробки педагогічної науки окресленого періоду.

Початок ХХ ст. в Україні відзначився стрімкими змінами економічного і суспільно-політичного становища, встановленням нової влади, освітніми реформами під гаслом розвитку пролетарської культури. Нове керівництво, визначаючи пріоритетний шлях розвитку нової школи, нової педагогіки, не відразу визначилось з основною стратегією, вагаючись між пролетарськими ідеями й популярними на Заході психоаналізом, біхевіоризмом, гештальтпсихологією, реформаторською педагогікою.

З 1924 року в педагогічній науці було накреслено принципово новий вектор розвитку. Як стверджує О. Сухомлинська розпочинається власне розвиток радянської педагогічної науки – в розмаїтті думок, позицій, завдань і за досить вільного виявлення власної точки зору, власної професійної позиції, але за обов'язкової наявності політичної (марксистської, пролетарської, класової) точки зору [9, с. 8]. Характерна риса полягає в формуванні експериментальної педагогіки, встановленні рефлексологічного напрямку, що виступив основою для розвитку педології – «комплексної науки, що спирається на біогенетичні та соціогенетичні ідеї, які знаходились в центрі наукових інтересів психологів, педагогів, біологів, педіатрів, антропологів, соціологів» [9, с. 10]. Вітчизняними вченими було перекладено праці зарубіжних дослідників Дж. Дьюї, Дж. Уотсона, З.Фрейда, С.Холла й покладено їх в основу власних розвідок. В Україні в сфері педології працювали вчені, коло наукових інтересів яких складала питання «розвитку дитини у всій сукупності й цілісності» [6, с. 130]. Зокрема, предметом дослідження О. Попова були

питання дитячої літератури; І. Соколянський генерував новаторські погляди в галузі дефектології; В. Протопопов активно працював у царині фізіології вищої нервової діяльності людини; О. Залужний розробляв підходи до розв'язання проблем управління освітнім процесом, особливості навчання, теоретико-методологічні аспекти формування дитячого колективу, специфіка діяльності зарубіжної школи.

Таким чином, у 20-ті рр. ХХ ст. у національній педагогічній науці панували розмаїття й багатоманітність у підходах до вирішення освітньо-виховних питань. Учені нової генерації принципово заперечували підходи дорадянських педагогів до визначення мети виховання, пріоритетних завдань, добору ефективних методів прийомів та засобів організації та реалізації педагогічного процесу.

Особливий інтерес в контексті означеного періоду викликає проблема дитячого колективу, що в той час перебувала в центрі наукового дискурсу, і сьогодні, на жаль, залишилась поза увагою дослідників. Тому **метою** нашої публікації є вивчення педагогіки колективу як окремого напрямку досліджень в Україні в 20-30-ті рр. ХХ ст. і актуалізація його надбань в умовах сьогодення.

Проблема вивчення дитячого колективу в 20-х рр. ХХ ст. набула масового поширення в наукових колах СРСР. Дослідження проводились у Москві (проф. Моложавий), Ленінграді (проф. Евергетов), Харкові (проф. Залужний), Одесі (проф. Шевельова), Києві (О. Дорошенко) та інших містах. Учені активно проводили експериментальні дослідження з різних аспектів вивчення дитячого колективу.

Про посилений інтерес науковців до проблеми дитячого колективу свідчить також й активне обговорення питання під час педологічних з'їздів, випуск монографій, посібників для вчителів-практиків та численні публікації в періодичних виданнях «Шлях освіти», «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології», «Дитячий рух» та ін.

Авторитетною постаттю в означеній проблематиці був український дослідник, представник соціогенетичного напрямку в педології Олександр

Залужний. Він, працюючи головою секції колективознавства УНДІПу, викладаючи лекційний курс «Педагогіка колективу», відрізнявся «грунтовними знаннями європейського рівня, вільним володінням іноземними мовами» [4, с. 142]. О. Залужний перший звернув увагу на дитячий колектив як об'єкт наукового вивчення, проводив активні теоретичні й практичні дослідження в цьому напрямку. Як стверджує О. Сухомлинська «О. Залужний був науковцем-експериментатором у класичному розумінні цього визначення» [6, с. 270], а його праці «відрізнялись теоретичною вивершеністю суджень, переконливою аргументацією й логікою, відсутністю радянських ідеологічних конструкцій» [4, с. 143].

У своїх ґрунтовних роботах «Учення про колектив. Методологія – дитколективу» (1926), «Методи вивчення дитячого колективу» (Вступ до педагогіки колективу) (1926), «Програма дослідження дитячого колективу» (1927) Олександр Самійлович презентує теорію колективу, методи його вивчення, розкриває теоретико-методологічні підходи до поставленої проблеми, які спираються на результати власних практичних досліджень і розробки його колег.

Визначаючи основне поняття колектив як «гурт осіб, що ув'язується взаємною дією, що спільно реагує на той чи інший подразник чи на цілу їх систему» [1, с. 16], О. Залужний називає й розкриває характерні особливості колективу. На думку вченого, це: взаємодія, дія загального подразника (одного або їх системи) і сукупна реакція. Отже, підхід Олександра Самійловича спирається на більш загальні ознаки і має багато спільного з сучасною теорією груп.

Працюючи і покладаючи в основу принципи рефлексології і педології – підкреслює О. Сухомлинська – О. Залужний створив систему нових методів організації та діяльності колективу (групи) дітей, яка ґрунтувалася на численних експериментальних дослідженнях [6].

Крім О. Залужного різні аспекти проблематики формування та життєдіяльності дитячого колективу порушували в своїх роботах й інші

дослідники. Так, колективи дітей раннього віку вивчали Е. Котков, С. Лишина, М. Шрифцетцер; колективи дошкільників знаходились у центрі уваги О. Дорошенка, І. Забарного; шкільні колективи – Д. Елькін, М. Задесенець; роль дезорганізаторів у життєдіяльності колективу – В. Красунський, Картузанська, О. Фігурін.

Ученими-експериментаторами в основу досліджень було покладено розуміння дитячого колективу, його класифікацію, програму вивчення й інші теоретичні розробки О. Залужного й проведено численні емпіричні розвідки. Вони мають широку експериментальну базу, їх достовірність забезпечена застосуванням цілого ряду наукових методів дослідження.

О. Залужний був упевнений, що вчені нової генерації постреволуційного суспільства змогли побудувати істинно нову педологію колективу. Напрями досліджень в цій галузі включали і розробку теоретико-методологічних засад, численні емпіричні дослідження й вироблені на їх основі практичні поради й рекомендації для вчителів. Новаторство педологів полягало в тому, що провідна роль у формуванні особистості була відведена соціальним чинникам у порівнянні з біологічними.

Після ідеологічного розгрому УНДІПу та педології радянські науковці перейшли на позиції гострої критики, засудження та неприйняття «вчення про колектив» О. Залужного та розробок його однодумців. Визначаючи, принципово помилковим підхід, що презентує «колектив без змісту, колектив для всіх часів і народів, колектив з його фізіологічною, а не соціальною спрямованістю в діяльності» [10, с. 11].

Ідеологічна складова й лінія партії суттєво вплинули на педагогіку колективу й визначили її нове тлумачення. Так, на початку 30-х рр. ХХ ст. в періодичних виданнях друкуються публікації під закликом до педагогічної дискусії, що критикують розробки попередників, О. Залужного а також його наукової школи. До основних віднесемо: Р. Барун «Проти біологізації колективу» (1931), А. Макогон «У боротьбі за марксо-ленінську педагогіку» (1931), В. Таран «До питання про колектив в марксистській педагогіці» (1931).

Крім того й сам О. Залужний вимушений був публічно відмовитись від своїх напрацювань, що підтверджують публікації «За марксо-ленінську постанову питання про дитячий колектив» (1931), «Против теории двух факторов в педологии и в теории детского коллектива» (1932), «До питання про перебудову програми з педології» (1933) й видання «Лженаука педология в трудах Залкинда» (1937).

Починаючи з цього періоду педагогіка колективу стала основою комуністичного виховання. У науці відбулась відмова від попередніх надбань, що були визнані шкідливими, від «механістичного розуміння колективу, як суми окремих індивідів» [10, с. 13], засуджувалась класифікація колективів, що передбачала поділ на організовані та неорганізовані. На думку критиків основна помилка педологів полягала в «розгляданні колективу як позакласової категорії, як загальнолюдського поняття, як зовнішнього об'єднання людей без його змісту, якості, без його функцій» [10, с. 15].

Тепер на передній план вийшов «якісно новий тип зв'язків та відносин, що виникають в об'єднанні дітей на єдиній класово-цілокупній (суцільній) дії, при чому треба спиратись, як у теорії, так і практиці на об'єктивні фактори колективної взаємодії, а не суб'єктивно-емоціональні моменти» [10, с. 14].

Так, С. Смолинський підкреслював, що педагогіка колективу «вивчає форми дитячих колективів, чинники, що впливають на їхню організацію, та їхню поведінку, що складається із спільних реакцій на подразники, в різних обставинах, а також зазначає засоби до організації поведінки в бажаному класовому напрямку і до побудови таких колективів, що давали б найбільший педагогічний ефект» [7, с. 7].

Першочерговим постало завдання виховання «класово-пролетарських норм поведінки», ефективність якого забезпечувалась застосуванням дитячого колективу як могутнього засобу впливу на дитину.

Підґрунтям для нових теоретичних і практичних розробок виступило «марксо-ленінське вчення про класи» [10, с. 17]. Як свідчить аналіз першоджерел з'явився новий напрям виховання – колективістичне, що

передбачав «виховання умілості «колективно», гуртом працювати, а саме: навички розподіляти матеріал і роботу поміж окремими членами групи, вміння поводитись в місцях, де багато людей..., бути ввічливим, уміння спланувати роботу та облікувати її, уміння вести збори тощо» [10, с. 19].

Зміст колективістичного виховання відповідав марксистсько-ленінській ідеології і включав діяльність спрямовану на «відсутність власницьких та індивідуалістичних тенденцій, наявність громадських інтересів» [10, с. 22]. А результат передбачав виховання колективіста – «активного, творчого, ініціативного індивіду, що спільну справу ставить найвище за своє, йому ворожі старі традиції, старі забобони» [10, с. 22].

Отже, впродовж 20-30-х рр. ХХ ст. педагогіка колективу виокремилась як новий напрям наукових досліджень і зазнала істотних трансформацій під впливом ідеологічних змін, офіційно була визнана пануючою ідеологією й активно впроваджувалась в життя.

Суголосну з марксистською ідеологією позицію мав і А. Макаренко, який заперечував думку педологів. Але не можна не побачити спільних підходів до вирішення питань дитячого колективу в ідеях О. Залужного та А. Макаренка. Обидва дослідники визначають колектив як групу, але ознаки об'єднання називають різні. Як відзначав вітчизняний історик педагогіки Є. Мединський, А.Макаренко відійшов від біологізації поняття «колектив», наситив його соціальним змістом [5]. Антон Семенович активно і переконливо критикував, засуджував представників рефлексологічного напрямку і відносив себе до «прибічників активної більшовицької педагогіки, педагогіки, що створює особистість, створює тип нової людини» [2, с. 363].

А. Макаренко у своїх працях «Методика організації виховного процесу» (1936), «Проблеми шкільного радянського виховання» (цикл лекцій, 1938) та ін. дав визначення колективу, що відповідало ідеології й стало основоположним у наступні десятиліття. Антон Семенович обґрунтував колектив як «вільну групу трудящих, об'єднаних єдиною дією, організовану, оснащену органами

самоврядування, дисципліни і відповідальності. Колектив – це соціальний організм у здоровому людському суспільстві» [3, с. 13].

Таким чином, аналіз першоджерел підтверджує, що впродовж 20-30-х рр. ХХ ст. у педагогічній науці з'явився окремий напрям досліджень – педагогіка колективу, в якому знайшли реалізацію різноманітні підходи науковців: ті, що ґрунтувались на зарубіжних дослідженнях й були експериментально підтверджені й ті, що сформувались під ідеологічним натиском. Виокремлення педагогіки колективу як актуального напрямку досліджень було викликано потребами тогочасного суспільства й дістало достатній рівень розробки її наукового апарату, що може виступати предметом подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залужний О. С. Методи вивчення дитячого колективу (Вступ до педагогіки колективу) / Залужний О. С. – Харків: Книгоспілка, 1926. – 182 с.
2. Макаренко А. С. Художественная литература о воспитании детей / А. С. Макаренко // Сочинения: в 7 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – Т.5. – С. 358–387.
3. Макаренко А. С. О личности и обществе / А. С. Макаренко // Сочинения: в 7 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – Т.7. – С. 11–16.
4. Марочко В. І. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941) / Марочко В. І. – К.: Наук. світ, 2003. – 304 с.
5. Медынский Е. Н. Антон Семенович Макаренко. Жизнь и педагогическое творчество / Е. Н. Медынский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1949. – С. 79 – 85.
6. Нариси історії українського шкільництва 1905-1933: Навч. посіб. / О.В. Сухомлинська та ін.; За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 302 с.

7. Смолинський С., Федорівський К. Нариси з педагогіки колективу / Смолинський С., Федорівський К. – Державне видавництво УРСР, 1929. – 160 с.
8. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – С. 47-66.
9. Сухомлинська О.В. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / Ольга Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – №1. – С. 4 – 24.
10. Таран В. Колективізм у системі комуністичного виховання / В. Таран. – Харків: Радянська школа, 1933. – 56 с.

Сараева Е.В.

*ПЕДАГОГИКА КОЛЛЕКТИВА КАК АКТУАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ
ИССЛЕДОВАНИЙ 20-30 ГГ. XX СТ.*

В публикации представлена педагогика коллектива как актуальное направление исследований, сформировавшееся в 20-30-тые гг. XX ст. На основе анализа первоисточников автором показана специфика подходов ученых к проблеме детского коллектива.

Ключевые слова: педагогика коллектива, детский коллектив, личность.

O. Saraeva

*PEDAGOGY OF A COLLECTIVE AS RELEVANT COURSE OF RESEARCH
IN 1920-1930-es.*

Pedagogy of a collective as a relevant course of research formed in 1920-1930-es has been shown in the publication. Based on the analyses of the origins the author has shown the scientists' transformation of approaches to the problem of children's collective.

Key words: pedagogy of a collective, children's collective, personality.